

УДК 37.013.43

ТОКТОНАЛИЕВА Л.К.
ага окут., К.Молдобасанов ат-гы Кыргыз
Улутгук Консерваториясы,
Бишкек.
ТОКTONALIEVA L.K.

**МУЗЫКАЛЫК БИЛИМ БЕРҮҮ ОКУУ ЖАЙЛАРЫНДА
КЫРГЫЗ ТИЛИН ЖАНА АДАБИЯТТЫ
ОКУТУУНУН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ**

**Особенности изучения кыргызского языка и
литературы в музыкальных образовательных учреждениях**

**Features of study kyrgyz language and literature in musical
educational establishments**

*Мен аларга шартты гана тузом,
алар өз алдынча билим алууга умтулушат.
Альберт Эйнштейн*

Аннотация: Кыргыз тилин жана адабиятын уйрвтуу коммуникативдик принципке негизделген, окуу материалдары комплекстуу түрдө жеңилден оорго карай берилет. Материалдарды вздвштуруугв ар кандай методдор колдонулат: коммуникативдик, салттуу, аудио-визуалдык, чыгармачыл, изденуучулук, алуу, салыштыруу ж.б. у.с. Коммуникативдик темалардын логика жагынан байланышы эске алынат, бир темадан кийинки темага втусуунв байланыш болот. Ошондой эле билим беруудв өз адистиги боюнча логика, тарых, кыргыз музыкасынын тарыхы, психологиядан кесиптик жана башка окуу тармактарынан лексика колдонулат. Ар бир студентке денгээлине, билимине, кызыгуусуна жараша жеке мамиле камсыздалат. Кыргыз тилин жана адабиятын окуутуда он натыйжаны камсыздай турган ыкмалар: талкуу, салыштыруу, чыгармачылык, аудио-визуалдык салттуу, дедуктивдик, изилдөөчүлүк, проблемалык, таймаш, талкуу,

индуктивдүү, лекциялык, мээге чабуул, ролдуу оюн, имитация ж.б.су.

Аннотация: Обучение кыргызскому языку и литературе основывается на коммуникативном принципе, учебные материалы даются комплексно, от простого к сложному. Для освоения материала применяются различные методы: коммуникативный, традиционный, аудио-визуальный, творческий, исследовательский, сравнительный и другие. Учитывается логическая связь коммуникативных тем, переход от одной темы к другой последовательность. В обучении используется лексика по направлению, логика, история, история кыргызской музыкальной культуры (ИКМК), психология и другие сферы образовательного процесса. Обеспечивается индивидуальный подход к каждому студенту в зависимости от уровня подготовки, знаний и интересов. Методы, которые обеспечивают наилучший эффект усвоения материала: обсуждение, сопоставление, дедуктивный, лекционный, ролевые игры, имитация, соревнование, проблемный. Приемы, способные раскрыть потенциал обучающихся: обратная связь, разминка, мозговая атака или мозговой штурм.

Annotation: Educating of kyrgyz language and literature is base on communicative principle, educational materials are given from simple to difficult complex. For mastering of material different methods are used: communicative, traditional, audiovisual, creative, research, comparative and other methods. Logical connection of communicative themes is taken into account, transition from to other successive one theme. In educating a vocabulary is used to direction of logician, history, history of kyrgyz music, psychology and other spheres of educational process. The individual going is provided near every student depending on the level of preparation and knowledge. Methods that can provide the best effect of mastering : discussion, comparison, deductive, lecture, role plays, imitation, competition, problem. Reception are able to expose potential of student : feed-back, limbering-up, brainstorming or cerebral assault.

Түйүндүү сөздөр: ыкма, инерактивдик окутуу, дискуссия, ролдук оюн, актуалдуу билим, эп, анализ, көйгөйлүк суроо, изилдөө, мээге чабуул, ыктарды өркүндөтүү.

Ключевые слова: метод, интерактивное обучение, дискуссия, ролевая игра, актуальные знания, навык, анализ,

концептуальный вопрос, исследование, мозговой штурм, развитие навыков.

Key words: *method, interactive educating, discussion, role play, actual knowledge, skill, analysis, problem question, research, cerebral assault, development of skills.*

Киришуу

Элди эл, улутту улут кылган уч нерсе: тил, тарых жана маданият. Тил, тарых жана маданият тыгыз байланышта.

©зумдун педагогикалык тажрыйбамда Кыргыз тили курсун ар кандай тармакта окуутучу катары эмгектенип келе жатам. Башка тармактарга салыштырмалуу искусство екулдерунун кыргыз тилин жана адабиятын кабыл алышынын өзгөчөлүгүн белгиледим. Ч.Базарбаев атындагы хореография окуу жайында жана К.Молдобасанов атындагы КУКнда он төрт жылдык иш тажрыйбамдын негизинде кыргыз тилин жана кыргыз адабиятын окутуунун өзгөчөлүктөрүн белгилесем. Башка окуу жайлардын студенттеринен айрымаланып тургандыгы: музыкалык окуу жайларында таланттуу, чыгармачыл, ар тараптан өнүккөн инсандар окушат.

Мисалга алсак, алар ырдап, бийлеп, ыр жазышып же бир музыкалык аспапта ойнойт. Эң негизги өзгөчөлүгү студенттердин чыгармачылык шыгы жана актердук чеберчилиги.

Окутуу методдорунун жана ыктарынын анализи

Методдордун турлору кеп, мисалы, кейгейлук, изилдөө, репродуктивдүү, эвристикалык жана башкалар.

Ыкма деген термин грек тилинен алынган жана «целое<; - жол, ык» деген мааниде. Педагогика илимдеринде «билимге жол» деп тушунсе болот, башкача айтканда, мугалим менен окуучунун мамилеси. Мазмуну боюнча окутуучу менен студенттин бирге аракеттенишинин натыйжасында калыптанган билим, кенугу жана эп(навык)(БКЭ).

Метод менен ык маанилерин синоним катары кабыл алса болот, бирок атайын адабиятта ар кандай тушундурмелер бар. Ык- бул бир эле БКЭ менен иштөө, ыкма болсо- бир нече этаптан турган ыктардын процесси.

Окутууда кебунчесу колдонулган интерактивдуу ыкмалар теменкулер: «Мээге чабуул», «Ролдуу оюн», «Кыял менен сейилдее», «Бирин-бири окутуу» жана башкалар[6].

Кыргыз тилин жана адабиятын музыкалык окуу жайларында окутууда кыргыз музыкасынын маданиятынын тарыхы (КММТ-ИКМК), сольфеджио, музыканын назариясы (теория музыка) сыяктуу окуу предметтери менен байланышы эске алынат.

Мисалы, кыргыз тилиндеги сингармонизм мыйзамы темасын тушундурууде ундуулердун ундешуусун музыкада гармония, ноталардын ундешуусуне салыштырса болот ж.б.у.с.

Бугунку кунде билимге ээ жана алган билимин келип чыккан маселелерди чече билууге жендемдуу инсандар зарыл. Адамдын енуугусу жаны сапаттарды жана мумкунчулуктерду ачып берууну шарттайт. Азыркы учурда интерактивдуу окутуу заманбап жана талап кылынган усул катары саналат. Бул методдун маңызын бардык уйренуучулерду окуу материалын ездештуруу процессине катыштыруу тузет.

Л.К.Гейхман ез эмгегинде белгилеп кеткендей: “Интерактивдуу ишмердуулук ар бир катышуучу учун маанилуу тапшырманы жалпы чечууде бири-бирин тушуне билуусуне, биргелешип иштей билуусуне комок керсеткен диалогдук карым- катыштын тузулушу деп ой жоруга болот” [2]. Интерактивдуулук - бул "биригуу, шайкеш келуу жана байланыш катыш максатындагы аракеттин кептик каражаттардын натыйжасында биргеликте толукталышы. Башкача айтканда, интерактивдуулук ез ара аракеттешуунун коммуникативдик натыйжасын кучетет. Р.П.Мильруддун аныктамасы боюнча, интерактивдуу ыкма пикир алыша билууну енукутурууге жана топто иштееге езгеге кенул белунген чыныгы кызматташтык бар байланыш-катыш принцибинен айырмаланып сабакта коммуникативдик максатка жетуунун бирден бир куралы болуп кызмат кылат. “Интерактивдуулук” термини кецири мааниде окутуунун эц башкы принциптеринен болот [1]. Интерактивдуу ез ара аракеттешуунун негизги белгилеринин ичинен полилог, диалог, ой жугуртуу ишмердуулугу, ой -пикир чыгармачылыгы, субъекттер ортосундагы мамиле, тандоо эркиндиги, ийгиликтин кырдаалы, позитивдуулук жана баа беруудегу оптимисттуулук, рефлексия

ж.б. [2]. “Интерактивдуулук”  з ара аракеттештирууге жондемдуулукту же диалог режиминде болууну билдирет. Интерактивдуу окутуу бир пикирдин башка пикирлерге устемдук кылуусун алып таштайт.

Интерактивдуу усул - бул дискуссия, проблемалуу жана енукутуруучу кырдаалдар, педагогикалык натыйжалуу таанып-билуучу карым- катышты камсыздоочу, ар ким оюн сабактар формасында студенттердин  з ара аракеттешуу  режелеринин системасы.

Интерактивдуу окутуу теменкулерге негизделет:

Окутуучу жана студенттин субъект-субъект мамилесине (паритеттуулукке);

Ар тараптуу байланышка;

Катышуучулардын активдуулугуне.

Интерактивдуу окутуу процессинде студент билимге даяр формасында  э болбостон, активдуулугу менен жетишет. Ошондуктан окутуучунун максаты - студент жацы билимди ачкан, конструкциялай, колдоно алган шарттарды тузуу.

Мисалы:

М э чабуулу. М эге чабуул.

“М э чабуулу”, м эге чабуул” - бул студенттин берилген суроого берген ар кандай жообу. Айтылгандарга дароо баа бербестен, ар бир катышуучунун пикирин аягына чейин угуу, ар бир студенттин ою баалуу.

Студенттер эркин ой жугуртуу учун, алардан негиздее же тушундуруу талап кылынбай тургандыгын билиши керек.

“М э чабуулу” темендегу зарылдыктарда натыйжалуу усул болуп саналат:

-коммуникативдик  птерин еркундетуу,

-талаштуу маселелерди талкуулоодо,

-езуне ишенимдуу студенттерди талкууга катыштырууга стимул берууде;

-кеп сандаган идеялардын кыска убакыттын ичинде бир жерге топтолуусунда;

-аудиториянын маалыматтуулугун актуалдуу билим децг элин же даяр экендигин кыска меенетте аныктоо аныктоодо;

Иштин бул формаларын кайтарым байланыш алууда колдонсо болот. “М эге чабуул” - бул маселени чечуунун

женекей ыкмасы. Мээге чабуул учурунда катышуучулар пайда болгон идеяларын эркин белуше алышат, ар бири башка идеяларды енукутуп алат.

Максаты: аудиториянын маалыматта жана даярдыкта экендигин кыска убакыт аралыгында аныктоо.

Демек, интерактивдуу окутуу - бул баарынан мурда, студенттер менен окутуучунун, студенттердин ортосундагы биргелешкен аракеттен иш жузуне ашкан диалогдук окутуу.

Диалогдук окутуунун журушунде уйренуучулер сынчыл ойлоого, кырдаалды анализдеенун негизинде татаал проблемаларды чечуунун жолдорун жана туура келуучу маалыматтарды табууну, абдан ойлонулган альтернативдуу ой жугуртууну, терец ойлонулган чечимдерди кабыл алууну, диспуттарга катышууну, башкалар менен карым-катыш тузууну уйренушет. Бул максаттарга жетуу учун сабакта жекече, жупташ жана тайпалык жумуштар жургузулет, изилдее долбоорлору колдонулат, ролдоштурган оюндар, видеороликтер жана ар кандай маалымат булактары менен иштее еткерулет, чыгармачылык колдонулат. Интерактивдуу сабактарда окутуучунун ролу багыт беруучулук гана.

Усулдардын колдонулушу

Баардык белгиленген усулдардын негизинде студенттер теменкудей жетишкендиктерди керсетушет. Тил жана адабиятка арналган иш - чараларда тил, адабият, тарых, маданият жана искусствонун тыгыз байланышы анык. Акындардын обондуу ырларын аткара билуу. Акындардын чыгармаларынан обондуу ырларды аткарууда жан дуйнесу менен сезуу. Мисалга алсак, 2015-жылы Алыкул Осмоновдун 100 жылдыгына арналган иш-чарада акындын обондуу ырларын чеберчилик менен аткарган Медетканов Бек, керкем окууда эц мыкты аткаруучулугун керсеткен Нурланбеков Мыктыбек. Бул жерде музыкалык окуу жайларынын студенттеринин чыгармачылык жана актерлук чеберчилиги байкалат. Эц жогорку децгээлде езунун автордук монологун аткарган Келдибек у.Айбек.

Эсенгул Ибраевдин мааракесине арналган жогорку окуу жайлар арасындагы иш-чарада К.Молдобасанов ат. КУК студентттери обондуу ыр, сатира, керкем окуу аткарууда

байгелуу орундарга ээ болушкан. Ошондой эле Марченко Алена «Жаштын тилеги» сынагында эц жогорку децгээлде аткаруучулук чеберчилигин керсеткен.

Адабиятты окуутуда жазуучу же акын болсун емуру жана чыгармачылыгы тарых жана маданият менен тыгыз байланышта. Ошондой эле 2017-жылы Байдылда Сарногоевдин 85 жылдык маарекесине арналган иш-чарада керкем окууда, обондуу ырларды жана тамсилдерди аткарууда абдан жакшы жетишкендерди корсете алышты.

Тил майрамына арналган иш-чараларда: 23.09-Мамлекеттик тил куну, Буткул дуйнелук эне тил куну ж.б.у.с. иш-чараларда студенттер адабият, тил, тарых, маданият тармактарындагы чеберчилигин керсетушет. Мисалы, жетинин айынын 7, 8 (7, 8 - ноябрь) тарых жана ата-бабаларды эскеруу кундерунде эссе жана ыр жазууда мазмундуу иштерди жаратышкан. Мисалы, Эгемберди у. Байыш абдан маанилуу ыр жазган.

Жыйынтык

Ушундай жагдайда окутуунун негизинде студенттер ар кандай кырдаалда пикир алышууга, интервью берууге даяр болушат. Окутуу процессинде ар бир студенттин чыгармачылык талантын ачууга шарт тузулет. Натыйжада студенттер монологдо, диалогдо, керкем окууда жана башка чыгармачылык иштерде чеберчилик аткаруучулугун керсетушет.

Интерактивдуу ыкмаларды колдонууда окутуучунун ролу эзгерет, анын негизги иши уюштуруучулук жана багыт беруучулук гана болот. Окутуучу алдын ала топтордо керектуу тапшырмаларды, суроолорду же талкуу учун темаларды даярдайт, кецеш берет. Окутуу процессинде интерактивдуу формаларды жана ыкмаларды колдонууда ар кандай кырдаалда суйлешуу жендему енугет, калптанат.

Колдонулган методдор негизги акцентти студенттердин демеерчуулугун, чыгармачылыгын, ез алдынча иштеесун колдоону кездейт. Бул ыкмалардын айрымасы окутуучу эмес, билим алуучу гана езунун маалыматын берет. Билим беруу процессинде ар тараптуу баарлашуу формасы принципиалдуу болуп эсептелинет

Пайдаланылган адабияттар:

1. Гальскова, Н. Д. Современная методика обучения иностранным языкам. Пособие для учителя. [Текст] / Н. Д. Гальскова // - М.: АРКТИ, 2000 - 165 с.
2. Гейхман, Л. К. Интерактивное обучение общению: подход и модель. [Текст] / Л. К. Гейхман // - Пермь: Перм. гос. ун-т, 2002. - 260 с.
3. Зеер Э.Ф., Павлова А.М., Сыманюк Э.Э. Модернизация профессионального образования: Компетентностный подход. – М.: МПСИ, 2005. – 216 с.
4. Дюшалиев К., Лузанова Е. Кыргызское народное музыкальное творчество – Б.: Илим, 1999.
5. Двурчанская Н. Н. Интерактивные методы обучения как средство формирования ключевых компетенций // Наука и образование: электронное научно-техническое издание, 2011 <http://technomag.edu.ru/doc/172651>
6. Токтоналиев К.Т., Сарылбекова З., Нуралиева М.Т. Кыргыз тили – Бишкек, 2011.

Рецензент: Абдрасулова Э.К. – педагогика илимдеринин кандидаты, доцент И.К.Ахунбаев атындагы КММАнын кыргыз тили кафедрасынын башчысы, педагогика илимдеринин кандидаты, доценти.